

Ondernemerschap in tijden van extreme onzekerheden

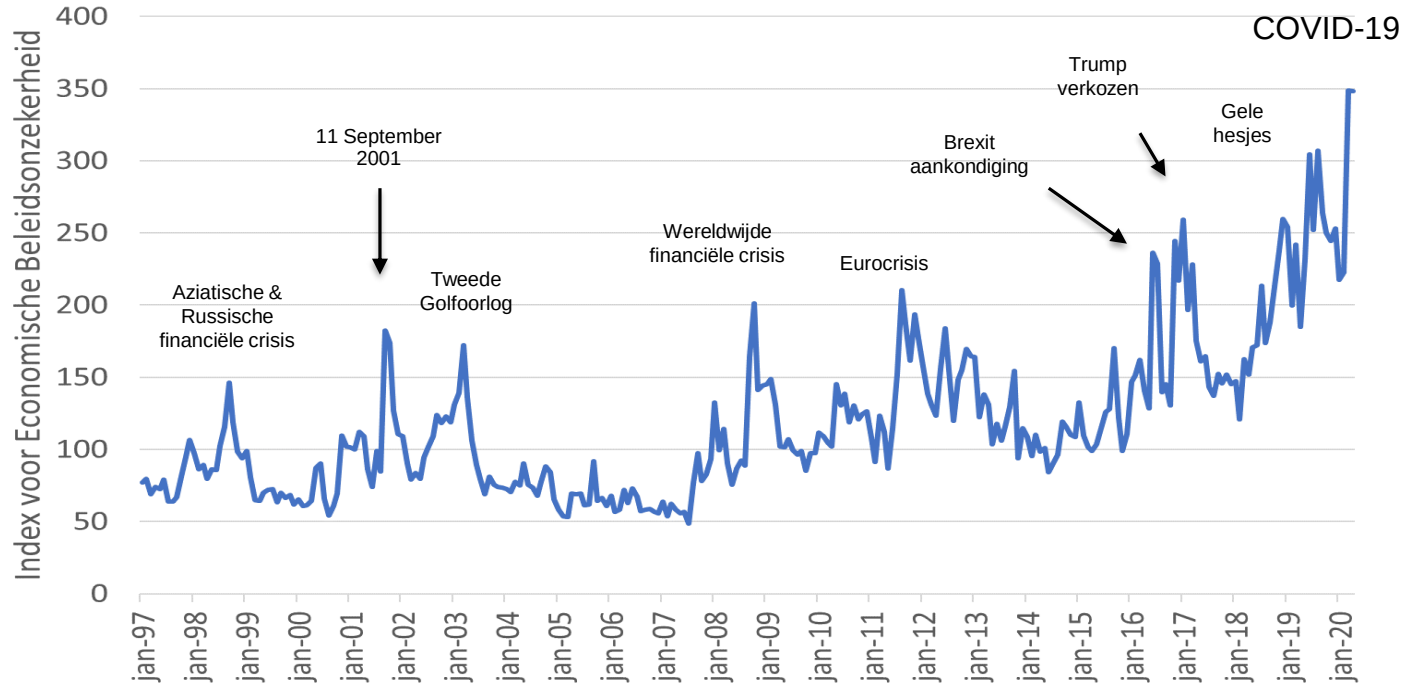
Amersfoort, 9 juni 2020

Sjoerd Hardeman, RaboResearch

Rabobank

Onzekerheid is in 25 jaar niet zo groot geweest

Bron: Davis, S. J. (2016) en Davis et al. (2016), data gedownload van www.policyuncertainty.com

Even voorstellen

- Econoom bij RaboResearch
- Part-time assistent professor Utrecht School of Economics, Universiteit Utrecht
- Hiervoor: Europese Commissie en Centraal Planbureau
- Gepromoveerd aan Technische Universiteit Eindhoven
- Onderzoeksinteresse: innovatie en ondernemerschap voor brede welvaart

Drie onderwerpen (in vogelvlucht)

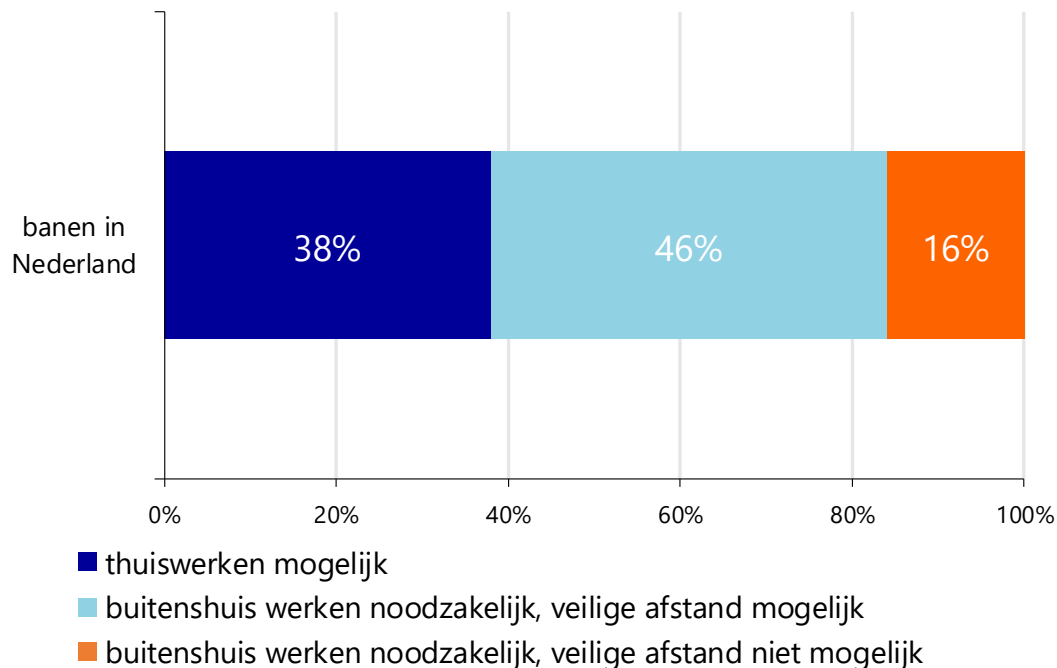

1. Nu: de anderhalvemeterereconomie
2. Korte en middellange termijn: macro-economische verwachtingen
3. Lange termijn: economische en maatschappelijke verkenningen

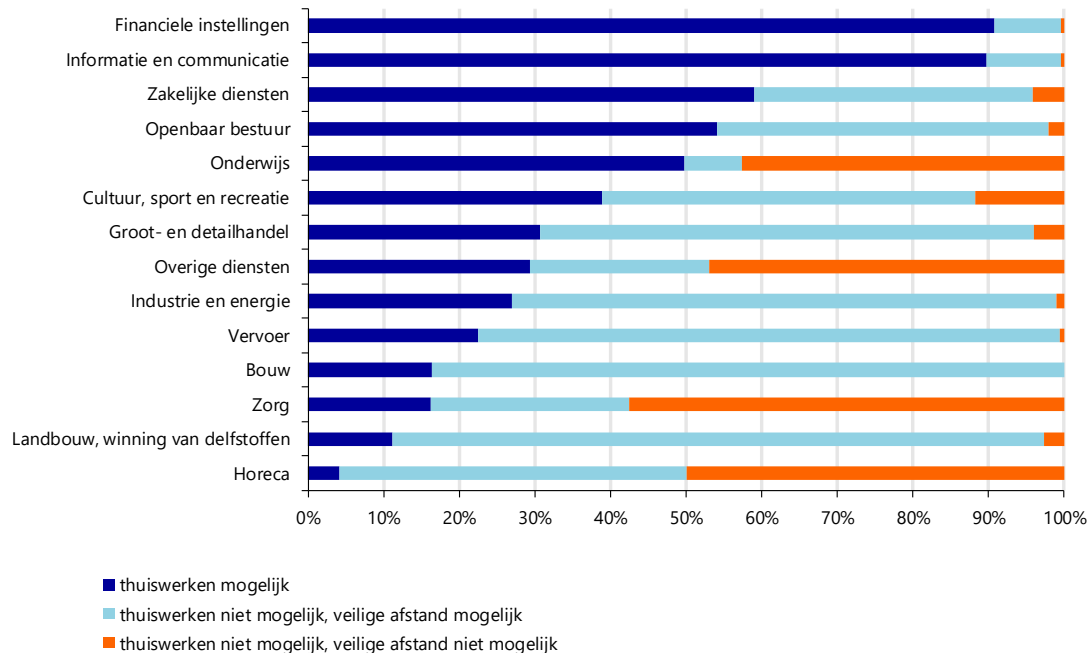
1. De anderhalvemeterereconomie nu

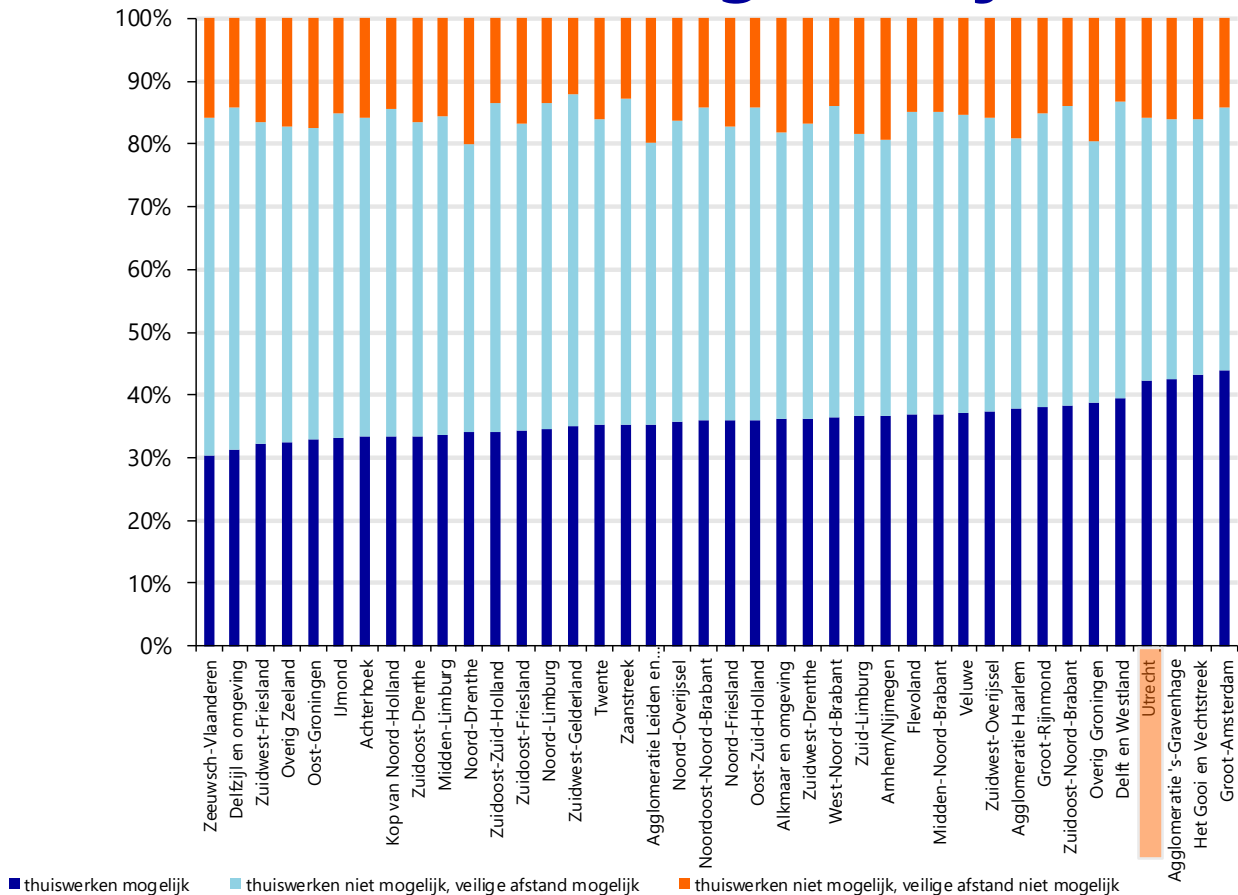
De anderhalvemeter economie beslaat 84 procent van de banen

Verschillen tussen sectoren zijn groot

Verschillen tussen regio's zijn klein

Wat is er nodig?

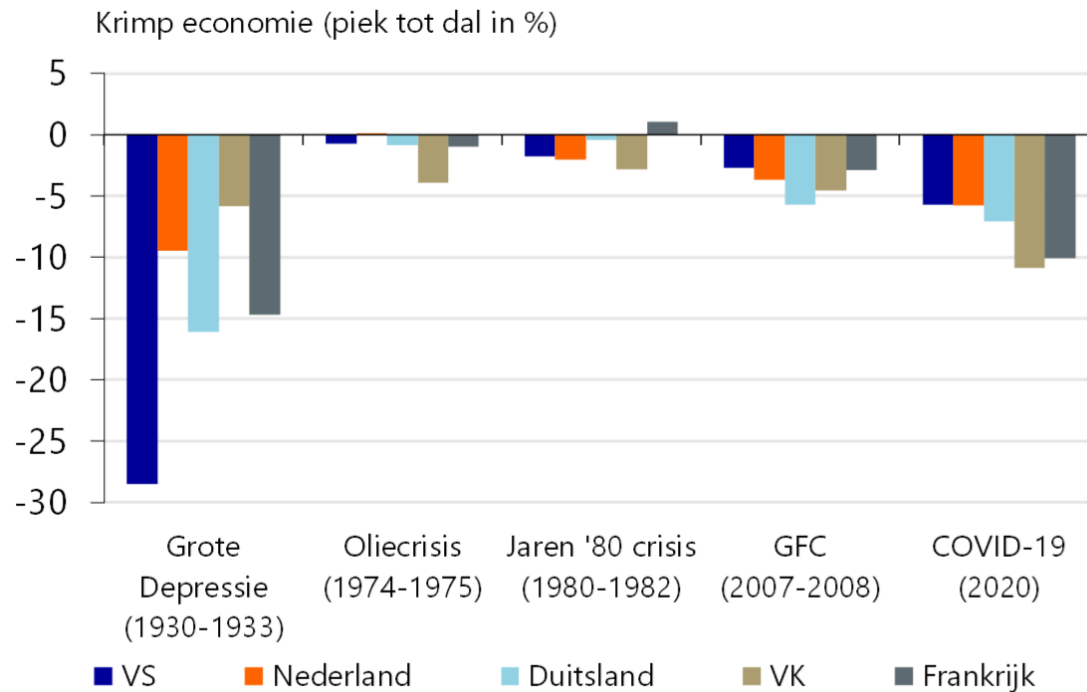

- Voor mensen: verandering van gedrag
- Voor bedrijven: inrichting productie- / werkplekken en verdienmodellen
- Voor ruimtelijke ordening: mobiliteit (vervoersstromen)

2. Verwachtingen voor de korte termijn

Diepe val: dieper dan 2009

Economische verwachtingen voor Nederland

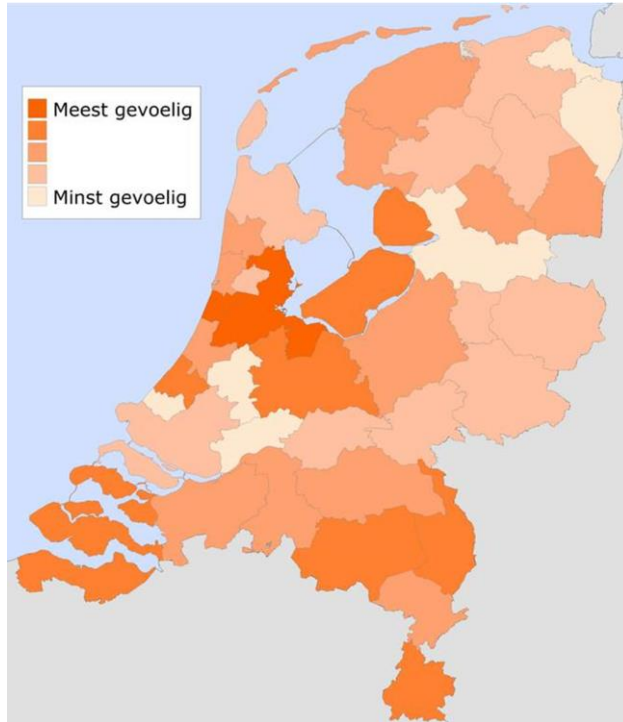

<i>Jaar-op-jaar volume-mutatie (%)</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020p</i>	<i>2021p</i>
Bruto binnenlands product	2,6	1,8	-5,7	2,9
Private consumptie	2,3	1,4	-6,8	3,9
Overheidsconsumptie	1,6	1,6	2,0	2,2
Bedrijfsinvesteringen	3,0	6,8	-7,0	3,7
Overheidsinvesteringen	-1,6	4,1	-3,4	3,0
Export	3,7	2,4	-7,2	5,5
Import	3,3	3,1	-5,8	6,3
Consumentenprijzen (HICP)	1,6	2,7	0,7	1,3
Werkloosheid (% van de beroepsbevolking)	3,8	3,4	5,0	6,3

Sectorprognoses

<i>Sectorprognoses in toegevoegde waarde j-o-j</i>	<i>2019</i>	<i>2020p</i>	<i>2021p</i>
Landbouw, bosbouw en visserij	0,8%	-4%	2%
Industrie	0,8%	-10%	5%
Bouwnijverheid	4,8%	-5%	-3%
Handel	3,0%	-7%	7%
Vervoer en opslag	0,8%	-5%	2%
Horeca	1,5%	-41%	32%
Informatie en communicatie	3,5%	-9%	4%
Specialistische zakelijke diensten	3,7%	-5%	3%
Overige zakelijke diensten	1,6%	-13%	7%
Onderwijs	-0.3%	-2%	0%
Gezondheids- en welzijnszorg	2,6%	-3%	5%

Economische gevoeligheid voor de coronamaatregelen

- Iets boven gemiddeld gevoelig
- Grote sectoren, weinig krimp (positief)
 - Onderwijs
- Grote sectoren, veel krimp (negatief)
 - Horeca, informatie & communicatie

3. Verkenningen voor de lange termijn

Scenario-analyse

- Doel:
 - Oprekken en stimuleren van ons denken over de toekomst
 - Perspectief bieden op de keuzes die voor ons (en jullie bedrijf) liggen
- Uitkomst:
 - Geen voorspelling, maar een verkenning

Vijf stappen om te komen tot vier scenario's

Stap 1

250+ trends

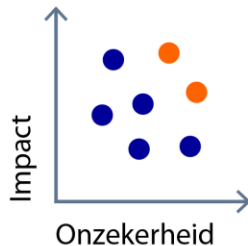
Stap 2

12 trendclusters

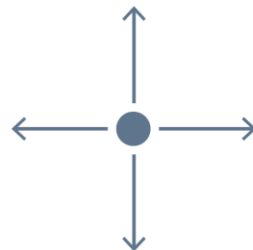
Stap 3

Ranking van clusters

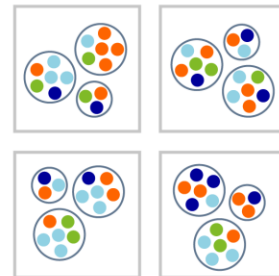
Stap 4

1 scenario-raamwerk

Stap 5

4 scenario's

Bron: RaboResearch

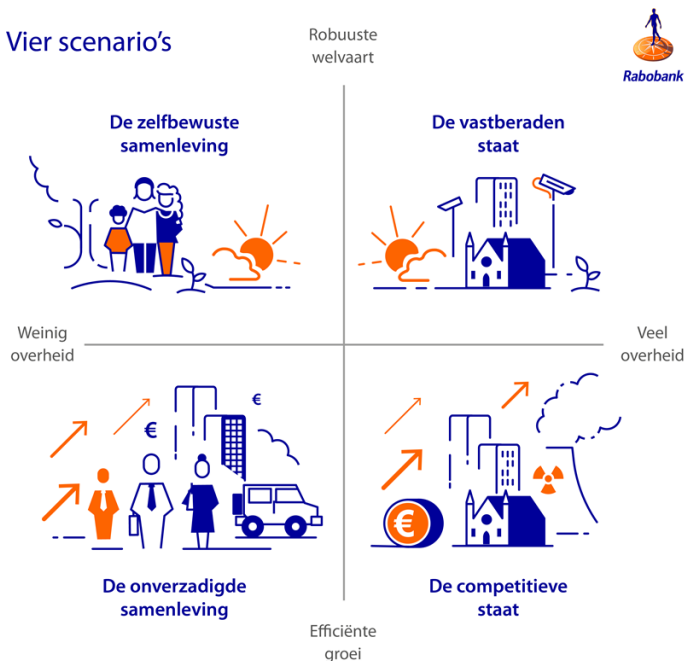
Twaalf clusters uit > 250 sentimenten

Cluster	Interpretatie
1. Anders organiseren	Het idee dat nieuwe organisatiepraktijken bijdragen aan de omgang met omgevingsveranderingen
2. Anders waarderen	Het idee dat sommige zaken belangrijker zijn dan andere, ongeacht het financiële prijskaartje
3. Digitaliseren	Het idee dat digitale communicatie een substituut kan vormen voor face-to-face interactie
4. Minder afhankelijkheid	Het idee dat het eigen succes of falen afhankelijk is van activiteiten elders
5. Zorg en gezondheid	Het idee dat zorg en gezondheid mogelijk meer aandacht moeten krijgen
6. Meer samenwerking	Het idee dat maatschappelijke oplossingen met andere regio's en landen mogelijk haalbaar zijn
7. Nieuwe omgangsnormen	Het idee dat we anders met elkaar en onze omgeving kunnen omgaan om welzijn te verhogen
8. Onzekerheidsbewustzijn	Het idee dat individuen, groepen en organisaties en de maatschappij al geheel niet onaantastbaar zijn
9. Overheidsrol	Het idee dat de overheid onderdeel van de oplossing kan zijn
10. Rol kennis & expertise	Het idee dat kennis en expertise een bijzondere positie innemen in besluitvormingsprocessen
11. Ruimtelijke dynamiek	Het idee dat gedrag een uitkomst vormt van en bijdrage levert aan de ruimtelijke dynamiek
12. Verbondenheid	Het idee dat mensen samen sterker staan; elkaar uit de brand moeten helpen als het er op aan komt

Denken vanuit extremen

Vier scenario's

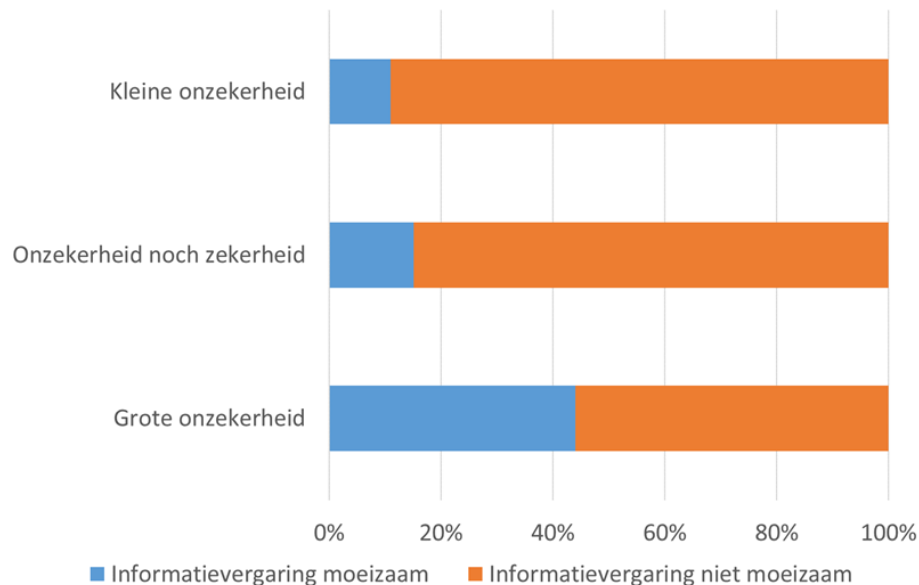
Bron: RaboResearch

- De vastberaden staat
 - Sterke rol van de overheid gericht op robuuste welvaart
- De zelfbewuste samenleving
 - Door bewuste keuzes consument komt robuuste welvaart als vanzelf tot stand
- De onverzadigde samenleving
 - Bedrijven zorgen voor producten die de hedonistische consument graag wil
- De competitieve staat
 - Sterke rol van de overheid zorgt voor optimale groei van de economie

Tot slot: terug naar ondernemerschap

- Onzekerheid groter dan (ooit) tevoren
- Hoe ga je hiermee om als ondernemer?
- Wat kun je doen als niet-ondernemer?
 - Overheid, branchevereniging en, ja, ook als bank

A detailed microscopic image of several coronavirus particles. The particles are spherical with a textured surface and numerous spike-like protrusions (spikes) extending from them. They are set against a dark blue background with a bokeh effect, where other particles are visible but out of focus.

Dank voor uw aandacht!

Contact: sjoerd.hardeman@rabobank.nl

Rabobank